

QUẢNG KIM - ĐẤT VÀ NGƯỜI

LÊ TRỌNG ĐẠI

Trường Đại học Quảng Bình

TRẦN HỮU DANH

Phòng PA 83, Công an tỉnh Quảng Bình

Xã Quảng Kim, huyện Quảng Trạch, tỉnh Quảng Bình là một xã miền núi nằm phía bắc của huyện Quảng Trạch. Vùng đất xã Quảng Kim hiện nay xưa kia bao gồm 3 làng: xã Kiêm Long (tên thuần Việt là Kẻ Càng), thôn Hùng Sơn và trang Xuân Hòa. Đầu thế XX, ở Xuân Hòa xảy ra đại dịch, cư dân chết gần hết; số người sống sót chạy đi lánh nạn ở các xã, thôn lân cận. Trong số những người đi lánh nạn thì hai cha con là ông Lê Tân và Lê Sum chạy về cư trú tại xã Kiêm Long ở nhà ông Tổng Quạch. Họ được ông Tổng Quạch cư mang, giúp đỡ, làm lụng nuôi nhau. Do đó cha con ông Lê Tân đã tự nguyện hiến toàn bộ sổ sách, trích lục điền thổ sáp nhập trang Xuân Hòa vào xã Kiêm Long. Do đó từ đầu thế kỷ XX đến năm 1945, vùng đất này chỉ còn tồn tại 2 đơn vị hành chính là Kiêm Long và Hùng Sơn nằm trong tổng Thuận Hòa thuộc phủ Quảng Trạch của tỉnh Quảng Bình. Đến năm 1956, để thuận tiện cho việc chỉ đạo cải cách ruộng đất, chính quyền cách mạng đã sáp nhập thôn Hùng Sơn vào thôn Kiêm Long để thành lập ra xã Quảng Kim¹.

Nằm ở lưu vực sông Roòn thuộc khu vực phía bắc huyện Quảng Trạch, ở vào thế núi cao rừng rậm bao bọc sau lưng, sông dài uốn khúc trước mặt, Quảng Kim có phong cảnh thiên nhiên hùng vĩ và nên thơ tựa như bức tranh vẽ. Cảnh sắc của sông Loạn, núi Phượng vô cùng quyến rũ, đẹp đến mê hồn. Sông núi nơi đây

tạo nên cảnh quan thiên nhiên kỳ vĩ, tráng lệ:

“Quê tôi gò nổi gọng kìm

Hai sông uốn lượn như hình song long

Hoành Sơn một dãy cong cong

Tựa hình bán nguyệt, núi sông hữu tình”.

Hay:

“Ai đến sông Loạn

Thấy in hình núi Phượng

Như bóng Ngự Bình

Lồng giữa Hương Giang”².

Ngoài những cặp tình nhân núi - sông của thiên tạo như núi An Mã - phá Hạc Hải, núi Thần Đinh - dòng Long Đại, non Mâu - dòng Nhật Lệ, lèn Bàng - sông Gianh, núi Phượng - sông Loạn càng tô điểm thêm vẻ đẹp giang sơn, gấm vóc quê hương Quảng Bình. Xa xa, trên núi Hoành Sơn đoạn phía bắc xã Quảng Kim là thác Tam Cấp hoang sơ, bọt tung trắng xóa tựa như dải lụa trắng giữa núi rừng xanh thẳm tạo thành tuyệt tác của thiên nhiên chứa đựng tiềm năng để phát triển du lịch.

Quảng Kim là một trong những vùng đất được các bậc tiền nhân phát hiện và khai khẩn tương đối sớm trong quá trình khai canh lập ấp của các làng Việt ở Bắc Quảng Bình. Dẫu chưa xác định chính xác thời gian được xác lập các ngôi làng Kiêm Long, Hùng Sơn và Xuân Hòa, song căn cứ vào tài liệu gia phả, đối chiếu với các cứ liệu lịch sử cũng có cơ sở để khẳng định các ngôi làng xưa thuộc xã Quảng Kim đã có bề dày lịch sử trên 300 năm.

Trải qua nhiều thế kỷ hình thành và phát

¹ Đặng Văn Đôn, Từ Xuân Ân, *Sơ thảo lịch sử Đảng bộ xã Quảng Kim, phần 1*, (bản chép tay), 2010, tr.11.

² Đặng Văn Đôn, Từ Xuân Ân, *Sđd*, tr.3.

triển, trước giữ gìn, khốc liệt của thiên nhiên, với bao cuộc chiến chinh của các triều đại phong kiến, lớp lớp các thế hệ cộng đồng cư dân Kiêm Long, Hùng Sơn và Xuân Hòa đã tạo dựng cơ nghiệp, làm nên cốt cách, bản lĩnh, khí phách, tinh thần thượng võ của người dân Quảng Kim hôm nay. Người Quảng Kim sống chân thực, giản dị, hào hiệp, trọng học thức nhưng cũng rất cương trực, kiên trung và đam mê các loại hình nghệ thuật truyền thống. Dường như dáng đứng hiên ngang, sừng sững giữa đất trời của núi Phụng đã góp phần định hình nên chất cương trực, rắn rỏi trong tính cách của các chàng trai. Nét mềm mại, thướt tha của dòng sông Loạn khuôn tạo nên đức tính dịu dàng, đắm thắm mà sâu lắng của những cô gái ở mảnh đất này.

Cả 3 ngôi làng hợp thành xã Quảng Kim là những cộng đồng cư dân thuần nhất về văn hóa và tôn giáo. Trong đó làng Kiêm Long có sự phát triển tương đối toàn diện cả về dân cư, kinh tế và lẫn bề dày văn hóa, xứng đáng là trung tâm của xã Quảng Kim ngày nay. Các thế hệ tiền nhân đã sáng tạo, tích lũy làm nên diện mạo và những sắc thái văn hóa đặc sắc, những “thuần phong, mỹ tục” tiêu biểu của Quảng Kim từ xưa đến nay. Tuy là một trong những địa phương nằm trong diện khó khăn của tỉnh Quảng Bình, song Quảng Kim đã và đang trên đà phát triển với nhiều hứa hẹn, nhiều tiềm năng chưa được khai thác, trong đó đáng kể là tiềm năng tự nhiên, văn hóa và tiềm năng con người.

Trong tiến trình lịch sử, các thế hệ người dân Quảng Kim đã có nhiều công lao đóng góp cho sự nghiệp xây dựng và bảo vệ quê hương, đất nước. Ngay từ thế kỷ XIX, truyền thống yêu nước, tinh thần dân tộc sẵn sàng xả thân vì nghĩa lớn của người dân Kiêm Long, Hùng



Thác Tam Cấp ở Quảng Kim

Ảnh: T.Đ

Sơn, Xuân Hòa đã thể hiện rõ trong trận chiến chống lại quân đội thực dân Pháp tấn công cửa Thuận An tháng 8/1883. Trong trận chiến đó các ông Từ Đình Hiếu, Diệp Hành, Giả Đình Hồng, Phan Đình Nho đã kiên cường chiến đấu và anh dũng hy sinh³. Kế tiếp là các ông Tạ Bá Hành, Giả Ninh đã chiến đấu đến hơi thở cuối cùng để phò vua Hàm Nghi chống Pháp trong lực lượng Cần Vương của ông Tú Di Luân, Trần Văn Định. Hôm nay, giữa đất trời Quảng Kim, âm hưởng và hình ảnh của phong trào Cần Vương với những địa danh đã đi vào sử sách như cồn Tập, cồn Vạn, khe Rùa Đoi... vẫn vang vọng về:

“Rời chân khỏi mảnh đất này

Nhớ khe Rùa Đoi, nhớ cây làm sào”

Truyền thống quý báu đó tiếp tục được nhiều thế hệ con em Quảng Kim tiếp nối và phát huy trong những năm kháng chiến chống thực dân Pháp, chống đế quốc Mỹ, chống Khôme đỏ ở biên giới Tây Nam và chống thế lực bành trướng ở biên cương phía Bắc. Trong các cuộc chiến tranh vệ quốc vĩ đại của dân tộc, nhiều sĩ quan, binh sĩ người Quảng Kim đã lập được thành tích xuất sắc trong chiến đấu, phục vụ chiến đấu. Trong ba cuộc kháng chiến vĩ đại

³ Đặng Văn Đôn, Từ Xuân Ân, *Sđd*, tr.22.

của dân tộc ở thế kỷ XX, có 52 người con của Kiêm Long, Hùng Sơn đã chiến đấu anh dũng kiên cường và ngã xuống trên các chiến trường. Tiêu biểu là các liệt sĩ Từ Kịch, Từ Hoài, Phan Mẫn, Giả Thanh Kham, Nguyễn Quang Vinh, Phan Khiêm, Chu Bá Danh, Diệp Xuân Hoạch, Trần Đình Phúc, Nguyễn Văn Hữu, Từ Đình Hà,...

Các thế hệ tiền nhân Quảng Kim đã tiếp thu, kế thừa, sáng tạo và tích lũy được cả gia tài văn hóa, văn nghệ phong phú, đặc sắc, nức tiếng trong vùng. Các làng Kiêm Long, Xuân Hòa xưa là một trong những làng quê có truyền thống văn hóa, văn nghệ tiêu biểu của xứ Roòn. Không chỉ bị cảnh trí thiên nhiên chinh phục mà chúng ta càng mến yêu, cảm phục bởi những nét đẹp về truyền thống văn hóa nơi đây. Quảng Kim hiện vẫn đang bảo lưu nhiều giá trị văn hóa độc đáo, đặc sắc của cư dân Bắc Quảng Bình. Đây là nơi lưu giữ nhiều di tích văn hóa vật thể nổi tiếng như đình Kiêm Long, chùa Càng, miếu Thần Nông, miếu Ngũ Phương, miếu bà Càn, miếu bà Hỏa, miếu Cao Các mặc sơn, miếu ông Quan già họ Chu... . Đó còn là cây đa Cồn Nghè, giếng Rôộc, giếng Đông, giếng Mọi, nền thánh Văn, nền thánh Võ...

Quảng Kim còn là nơi lắng đọng, trầm tích của nhiều giá trị văn hóa tinh thần độc đáo. Nơi đây, hiện đang lưu giữ những loại hình nghệ thuật diễn xướng dân gian đặc sắc như hát nhà trò, hát Kiều, hò đối đáp nam nữ, hò giao duyên... . 32 làn điệu hát Kiều, trong đó làn điệu “la chớ” là nổi tiếng nhất vùng Bắc Trung Bộ, đã làm nên tên tuổi nghệ thuật hát Kiều của Quảng Kim. Hát Kiều đã ngấm vào máu thịt, chảy trong huyết quản người dân Quảng Kim từ bao đời nay.

Quảng Kim còn là địa phương bảo lưu nhiều lễ hội, phong tục tập quán tốt đẹp như lễ Kỳ phúc, lễ Tết trâu bò, lễ Đưa ôn, các trò chơi dân gian như đánh đu, đánh bài chòi, cướp cù... Không chỉ nổi tiếng bởi truyền thống văn hóa, Quảng Kim còn nổi tiếng với những nét độc đáo về văn hóa ẩm thực có một không hai như

cà mắm, ngao trâu, sao sáo, mắm cáy, canh chua nấu với quả chay...

Cư dân Kiêm Long, Xuân Hòa xưa có tiếng về Nho học ở xứ Roòn. Nhìn lại lịch sử quê hương và các truyền thống văn hóa, người dân Quảng Kim có quyền tự hào, bởi nơi đây từ xưa đến nay đã sản sinh ra không ít những nhân vật có đóng góp nổi bật cho quê hương, đất nước trên nhiều phương diện. Làng có những người nổi tiếng về y thuật đáng nêu danh như Đức ông Thái giám Từ Quý Công, làm ngự y trong triều đình nhà Nguyễn. Cố Từ Khắc Tụ là một trong những nho sinh uyên bác đã sáng tác nên bản **Thức ước** làng Kiêm Long cũng là cuốn “Dư địa chí làng theo thể phú” với lối văn cổ hào sảng, đặc sắc chứa đựng nhiều điển tích, điển cố. Bản **Thức ước** xứng đáng là niềm tự hào của cộng đồng cư dân Quảng Kim, bởi đã góp phần khẳng định vị thế văn vật của làng Kiêm Long xưa trên vùng đất phía Bắc Quảng Bình.

Thời nay, các thế hệ con em Quảng Kim đã kế thừa và phát triển những truyền thống quý báu của cha ông và tiếp tục đóng góp đáng kể cho quê hương. Đó là những người tiêu biểu trong các hoạt động chính trị, an ninh như các ông Tư Huyền - Từ Đình Phiếm, Diệp Xuân Giữ, Thiếu tướng Từ Hồng Sơn... Nổi tiếng về y thuật và đạo đức của người thầy thuốc với những đóng góp quan trọng trong lĩnh vực bảo vệ và chăm sóc sức khỏe cho nhân dân là bác sĩ - thầy thuốc nhân dân Từ Đình Chương. Con em Quảng Kim ngày nay cũng nổi tiếng thông, minh hiếu học đạt tới học vị tiến sĩ như Phan Thanh Ngọ, Phan Văn Tùng,... Nhiều em đạt thành tích cao trong các kỳ thi học sinh giỏi các cấp mà tiêu biểu là Từ Ánh Hồng học sinh giỏi Quốc gia môn toán, Từ Hồng Phát học sinh giỏi Quốc gia môn vật lý,... Với lịch sử khoảng từ trên 300 đến 500 năm hình thành và phát triển, các thế hệ cư dân Quảng Kim đã có những đóng góp nhiều mặt vào lịch sử văn hóa của quê hương đất nước, tiêu biểu cho cộng đồng cư dân lưu vực sông Roòn nói riêng và khu vực Bắc Quảng Bình nói chung ■